

Ádám, hol voltál?

Én, kérem, sorozáson

Idős úr ül kempingszéken Keszthely közelében, a Kinizsi Túra ösvénye mellett. „Tudod, kit vár?” – kérdi Zsuzska Zoli nevű túratársától. – „Az apukáját.” – „Te jó Isten, hiszen maga is van már hatvan éves” – válaszol a másik. Bizony, a fiatalember nagyon jól becsülte meg az idős úr életkorát: Jocó tavaly májusban már betöltötte 55-ik évét. Jó a közelítés, csak tíz százalékos az eltérés.

Vándorlunk, kedves barátaim, az élet különféle ösvényein, öregek és fiatalok. Harminc évvel ezelőtt, harminc-egynéhányan közülük, nemet mondtak a fegyveres erőszak szolgálatára. Az idős úr, meg az apja is közéjük tartozott. Mintha tegnap lett volna. Most újra kell kezdenünk a tiltakozást? Mi történt itt három évtized alatt? Nem tudtunk élni a szabadsággal? Eltávoloztuk az időt és most reményeink romján ülve töppregünk?

Öreg ember beszél hozzátok. Miért hívtátok? A pálya mellől beszél, kötelezettség nélkül. Tud használatosnak mondani három generációval későbbi fiataloknak is? Ellenkező esetben, Horatius szavait használva, risum teneatis amici – meg tudjátok állni nevetés nélkül, barátaim?

Tárgyilagossá kell lenni, ezért felsorolok néhány múltbeli tény. Gyermekként nagyon lelkesedtem a katonaságért. Voltak ólomkatonáim, megcsodáltam a kecskeméti utcán végighaladó fogatolt tüzérséget, szerettem nézegetni a hadijelentések színes képeit és a csonka országhoz visszatérő területek rajzát a filmhíradókban. Pár év múlva óvatosan kerülgettem a lakásunkba berepült, fel nem robbant ágyúlövedéket, meg egy másikat, amely egy árok szélén hevert. Az osztályteremben, löporral játszva, szerencsésen megúsztuk a lehetséges baleseteket. Középiskolában más bajok is voltak, semhogy érdekelt volna a haza védelme. Egyetemen heti három órában tanultunk honvédelmi ismereteket. Fontosnak tartottam, hogy jeles eredmény kerüljön az indexembe, ennek érdekében összekülönböztem a katonai tanszékkel. A lehetséges konfliktust az évfolyam párttitkára elsimította, viszont két év múlva alkalmatlannak minősítették a katonai szolgálatra. Szomorúságomat az oldotta, hogy a nyár folyamán kiszállt politikai tiszt kijelentette, hogy ilyen emberből nem lehet a néphadsereg tisztje. A részleteket mellőzöm. Katonakönyvem birtokában még jó húsz évig teljes értékű állampolgár lehettem, mígnem több társammal együtt bíróság elé állítottak, mivel lelkiismereti ok miatt már vagy még nem tekintettük kötelezőnek a katonai szolgálat vállalását. A büntetések kortól, illetve a megtagadás idejétől függően változóak voltak, de ki lehetett számítani az időtartamukat. A nyolcvanas években lazulni kezdett az engedetlenek kezelése, nemzetközi alternatív szervezetek is közbeléptek, minek folytán a rendszerváltás idejére megszűntek a kemény ítéletek, hamarosan megvalósult a fegyver nélküli katonai szolgálat és elismerték a lelkiismereti alapon történő ellenvetést is. Mindez azért nem volt teljesen sima ügy. Nekem öt bírósági tárgyalásra és egyéb adminisztrációs huzavonára volt szükségem, hogy megszabaduljak a katonakönyvemtől, de mint látjátok, jó egészségben állok előttetek. A szabadság, persze, anyagiakba is kerül, de kigazdálkodható.

Menjünk vissza még időben egy keveset, hogy jobban értsük a történeteket. A katonai szolgálat elutasítása nem hirtelen ugrás a semmibe, megvan annak is a személyre szabott története, különösen akkor, ha az illetőt kereszténynek mondott társadalomban jó hazafinak nevelték. Én így indultam és negyed századig így is folytattam. Új hatások 1957 után értek, amikor Gandhi és King - immár hozzáférhető - írásaiból megismertem az erőszakról lemondás elvét és gyakorlatát. Láttam, hogy a keresztény katona alakja nem illik bele az evangéliumba akkor sem, ha folyton a szegény kafarnaumi századosra hivatkoznak.

Ezután következett az öntudatos jenki, David Thoreau, aki nem volt hajlandó adójával támogatni a Mexikó elleni hadviselést. Kiderült, hogy antikváriumban nagy anyaga van a háborúellenes, keresztény szellemiségű irodalomnak, csak el kell indulni a szelidség szellemében egyik gondolkodótól a másik felé. Legfontosabbak azok a szövegelemzések voltak, amelyeket Bulányi György vezetésével, a hatvanas évek közepétől rendszeresen és alaposan végeztünk és amelyek szintézisüként 1968-ra elkészült a „Keressétek az Isten Országát” első kiadása. Ebben a széles spektrumú munkában, amelynek publikálását külföldön sem vállalták, központi helye volt az erőszakról lemondás elvének. Nem kellett különösebb erőfeszítés ahhoz, hogy a figyelmes olvasó megállapítsa: a meg nem csonkított vagy át nem értelmezett evangélium alapján, a Jézust követő ember nem engedelmessé válhat az erőszaknak, nem lehet a Tulok szentségének híve, csak a Bárányé. Biztos talajon éreztük magunkat, hiszen támaszkodhattunk a második Vatikáni Zsinat nyilatkozataira, különösen a Gaudium et spes-re, amely kifejezetten támogatta azokat, akik fegyver nélkül, békés formában akarják szolgálni a társadalmat. Többször újragondoltuk és megvitattuk felfogásunkat, felhasználtuk a zsinat után megjelent irodalmi anyagot. Ezek összesítéséből keletkezett az „Utópia vagy valóság” című cikk, amely az 1972. évi Karácsonyi Ajándékban jelent meg. Bulányi javasolta, hogy legyen írásos nyoma a munkánknak, hiszen ilyenek jelzik egy élő munkaközösség meglétét. Mivel 1970-ben megjelent a Valóságban Vitányi Iván „Ideológiai vallomások” című cikke, ezen felbátorodva és Vekardi László támogatását kérve, elvittem a kéziratot a szerkesztőségbe. Vitányi jóindulatúan fogadta az írást, elmondta, hogy az egész redakció elolvasta, de nem tudják közölni, mert a „Jancsó-ügy miatt” éppen most utasították rendre őket. Ha hozzájárulok, akkor Simai Mihály, a Magyarok Világszövetsége révén, megpróbálhatja külföldön elhelyezni a cikket. Hozzájárultam, mert divat volt abban az időben külföldön festeni nyájas képet olyan nézetekről, amiknek itthon nem volt helye. Nem tudom, merre vándoroltak a papírlapok, de nem is ez volt a fontos, hanem az, hogy biztosnak éreztük gondolkodásunk alapjait.

A rendszerváltás idején megjelentek a humánus törekvések. Az állammal – és a vele mindig entente cordiale-ban lévő egyházi hierarchiával folytatott küzdelmeink folytán bizonyos ismertségre tettünk szert, így nem volt nagyon meglepő, hogy a halálbüntetés eltörlése érdekében indított mozgalom számításba vett minket is. Neves közéleti személyiségekkel együtt képviseltük ezt az ügyet és a Bokorban, valamint azon kívül is sok támogatót szereztünk. Az Alkotmánybíróság döntésének kihirdetésénél az előterjesztő Horváth Tibor egyetemi tanár mellett én képviseltem a „társadalmat”. Ezután továbbléptünk a hadkötelezettség eltörlése felé. Farkas Henrik elévülhetetlen érdeme volt, hogy széles támogatói kör jött létre olyan, különböző felfogású emberekből, akiket egyesített a lelkiismereti döntés elfogadása a fegyveres erőszak elutasításában. A Ligában megtalálta helyét az átlagos állampolgár, a tanár, a lelkész, a tudományos kutató, az irodalmár, a diplomata, a politikus egyaránt, ha híve volt a lelkiismereti meggyőződés követésének. A politikai helyzet kedvező alakulása következtében 2004-ben a Liga egy figyelő bizottság létrehozásával felfüggesztette a működését. Ez utóbbira azért volt szükség, mert hamar észre lehetett venni, hogy a hadkötelezettség megszűnése bármikor politikai játszmák függvényévé fog válni. Így is lett és a 2013-ban életbe lépett honvédelmi törvényben már nem lehet megtalálni a szabad lelkiismereti döntés nyomát.

Ide jutottunk, sejtésünk igazolódott. Az új politikai áramlat, saját biztonsága érdekében, visszatér a korábbi erőszakos módszerhez. Úgy látszik, hogy újra el kell indulnunk a magunk útján. Annyiban azért más a helyzet, hogy az elmúlt négy évtized során használható elméleti és gyakorlati tapasztalatokat szereztünk a szelidség vállalásában. Egyeseknek egészen előlről kell kezdeni, másoknak lehetnek használható előismeretei. Valakiknek el kell kezdeni szentírást olvasni, másoknak folytatni kell történelmi tanulmányokkal a kereszténység őszinte történetéből és ismét másoknak a hamisításoktól mentes világtörténetből. Több, mint két évtizede művészekért imádkoztam, akik a szelidség dícséretével hatnak lelkünkre. Irodalmi anyag bőven van. Majd fél évszázaddal ezelőtt Vitányi azt írta, hogy bárki igen könnyen összeállíthatna egy tartalmas antológiát az erőszakmentesség témájából. Igaza volt.

Nem lehet megindultság nélkül olvasni a háború utáni irodalom termését. Beszámolókat a szervezett őrültség tombolásáról Európában, mivel bennünket igazában ez érdekel. Az őrült diktátor művéről, amelynek milliók – felnőttek és egészen fiatal gyerekek – estek áldozatul Beethoven, Goethe és Kant országában, mert a dübörgő bakancsok eltaposták a szellem alkotásait. Soha többé háborút – hangzott a túlélők ígérete és a történelmet nem két választás időtartamában vizsgáló emberek jól tudják, hogy sem Szent Szövetség, sem Népszövetség, sem Egyesült Nemzetek Szövetsége sem tudja meggátolni a népek közti vérontást. A múlt megismerhető, a múlt bevallható. Van rá példa, de van az ellenkezőjére is. Mit lehet tenni? Hol kell kezdeni? Egyszer már megpróbáltuk. Van még remény?

Az ókori ember tanácsa így szól: Principiis obsta – Kezdetben állj ellen! Későn készül az orvosság, ha a hosszas késlekedés miatt a baj már elharapózott. Láthattuk a késlekedés eredményét. Ha a Sándor palota lakója nem veszi komolyan, hogy ablaka alatt vad bakancsok dübörögnek, mivel ő onnan felülről messzebbre lát, mint a lent lévők, ha mindig akad katolikus pap, aki megszenteli az erőszakosok zászlóit, ha az erőben hívő ember azt hiszi, hogy két pofonnal el tudja zavarni azokat, akikre egyébként neki szüksége van, ha tízéves gyerekeket avatnak be az erőszak vallásába, akkor igen nagy vakság kell ahhoz, hogy ne lássuk ennek a viselkedésnek várható következményeit.

Politizálsz? Ha a politizálás azt jelenti, hogy lepaktálok az erő embereivel, hogy részt kapjak hatalomból és pénzből, akkor a válaszom: nem. Ha azt jelenti, hogy ismerem a hatalmi politikát, annak ismételtén újratermelő természetét, akkor a válaszom: igen. Ha azt jelenti, hogy elfogadom az erőszak, a leigázás világát, akkor ismét nem. Ha azt jelenti, hogy Jézus nyomán kemény, mondhatnám nyomdafestéket nem tűrő szavakkal (meszelt sírok, tessék egy kicsit belegondolni) minősíteném a farizeusokat, akkor újból igen.

Itt az ideje, el ne felejtsük róla. Már az elején fel kellett volna jegyeznünk a lap tetejére a háború romantikus teoretikusának, Carl von Clausewitznek a mondását: miszerint a háború a politika folytatása más eszközökkel. Mondhatnánk ezt úgy is, Herr Clausewitz, hogy a politika egy lehetséges háború előkészítése ostoba eszközökkel? Ha ez így lenne, akkor nagyon vigyáznánk és nem feltétlenül csak a világháborúkkal hozakodnánk elő. Beszélhetnénk például a volt Jugoszláviában lezajlott és félelmetes tömeggyilkosságokat produkáló, szinte jelenkori háborúról, de a korábbi öszecsapásokról is, amikor a tegnapi szomszédok baltával rontottak egymásnak a Kárpát-medencében, mert egy nemzeti ideológia megrontotta a lelküket. Akkor emlékezhetnénk Wesselényi Miklósról, aki 1840 előtt jól látta, hogy Ausztria-Magyarország az első megrázkódtatásra szét fog esni. Minden restaurációs igyekezet emberhalálhoz fog vezetni. Honvédelmi minisztertől hallottam, hogy az országokat nem hadsereggel, hanem helyes külpolitikával kell megvédeni.

És ki a reménytelen rendteremtés eszköze? A katona. Az esküt tett harcos, aki parancsnak engedelmeskedve fogja embertársai vérént ontani. Lehet ez emberhez méltó hivatás, lehet az Isten képére teremtett ember műve, amikor megöli a másikat, szintén Isten képére teremtett embert? Isten- képmások egymást gyilkolása? El tudja mondani az evangéliumot ismerő és vállaló ember a katonai eskü végén azt, hogy Isten engem úgy segítjen? Tudnia kell, hogy Isten nem fogja segíteni, Jézus anyja, Mária sem tudja segíteni, mert ha megpróbálná, szent Fia azt kérdezné tőle: Anyám, ki tett minket bírónak ezek között a verekedők között? Mivel minden zászlók és egyenruhák ellenére csak egy Mária van, akinek egyképpen gyermekei a párizsi Notre Dame-ban, az ő Szeplőtelen Szívéről elnevezett madridi katedrálisban, a drezdai Frauenkircheben, a krakkói Mariackiban éneklő hívek. Neki gyűjtenek gyertyát ortodox tisztelői a halála emlékére épített moszkvai Uszpenskij katedrálisban, ő néz ránk szomorú szemmel az ikonok aranylemezei mögül, ő tekint elgondolkodva a csíksomlyói kegyhelyen imádkozó zarándokokra, és a Nemzet Üdvözülésének nevére épülő hatalmas bukaresti katedrális népére. Egy ugyanazon Mária, minden Jézusban hívő édesanyja, aki – anyaként - nem tudja elviselni, ha gyermekei gyűlölik egymást. Az anyák másképp gondolkodnak.

Itt állunk. Mit tegyünk? Valamit már tettünk, amikor másfél éve időben reagáltunk a készülő honvédelmi törvényre. Nem hallgatták meg, várható volt. Most az erő politikájáé a szó. Kereszténynek hitt vagy akart országban nem hallatszik a Bárány igazi himnusza. A múlt század két világháborújában sem hallatszott és ebbe nagyon, de nagyon sokan belehaltak. Ma is magunkra vagyunk hagyatva, mert százezrek mennek el, százezrek nem születnek meg. Panasz helyett azonban meg kell találnunk a továbbélés lehetőségét. Európa elvesztette a reményét – állapította meg múlt szeptember végén az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa. Már a fiatalok sem láznak, tehetetlennek érzik magukat. Mi, egykori mintaország, többek között azt az immanens reményt is feladni látszunk, hogy a magyarság legyen a kiengesztelődés, a béke munkálója ebben a térségben. Sérelmi politikánk, kishatalmi bánatunk következtében új ellentétek keletkeznek és nem tudunk példát adni egymásnak, akik pedig - évszázadok együttélése folytán - legjobban megérthetnék egymást. De Gaulle és Adenauer békét teremtett, Mitterrand és Kohl kezét fogott a verduni csatatéren a térségben meghalt hétszáz ezer katona emlékére. Kohl apja az első világháborúban harcolt ott, Mitterrand saját maga, ugyanott, a másodikban. Ők tudták mi a háború és mit ér a béke. Willy Brandt pedig azt tudta, mi a bocsánatkérés, amikor 70-ben térdrehullott a varsói felkelés áldozatainak emlékműve előtt. Erős férfiakról van szó, akik nem az iskola padjaiból léptek elő, hanem egy drámai korszak világából jöttek. Boldog vagyok, hogy láthattam őket, hogy tanulhattam tőlük. Amikor rájuk gondolok, akik le tudták győzni magukban az erőszakot, akkor azt : kérdem: mi akarunk teljesíthetetlen mitológikus álmokkal, irreális vágyakkal, a valós helyzetben, új vizsályt szítani a térségben? Erre való a körmenetek, a himnuszok, a feltűzött szuronyok és az Istent botránkoztató eskük? Erre jó a körkörös védelem? Kiért szól a harang? Értem, érted, mindnyájunkért? Ez is a témánkhoz tartozik.

Körülnézek és csak panaszt hallok. Uram, zűrzavarban élek én. Azt kérdem: mindennek vége? Vége? Békíts ki Magaddal, magammal, mutass utat. Hiszen Te vagy a Béke. Nyolc évtized van mögöttem. Azt kérdeztem az elején, hogy mi haszna van egy öregember szavának. Válaszolok. Az én szüleim *tudták* mi a Trianon. Öt gyerekkel lettek hontalanná az első világháború után. Újra kezdtek. Én is átéltem korszakváltásokat, benne a második háborút, személyi kultuszt, diktatúrát, eltékozolt rendszerváltást. Kritikus helyzetben azt kérdezték: ha nem tetszik, ami van, miért nem megyek külföldre? Azt mondtam: ez a hazám. Bár megvisel mindaz, ami történik, de száraz szemmel nézek előre. Tanúsítani akarom, hogy még remélek. Ezért vagyok itt és ezért érzek együtt a mindennapjaikért megküzdő emberekkel. Van szeretet jegyében fogant céloom és vannak csekély szelíd eszközeim. Nincs szovjet elnyomás, nincs ÁEH. Katolikus vagyok, egyházam rangban első embere fiatal ember, éppen 60 éves. Jelentős szerepet tölt be Európa vallási életében. Nemzetközi látótere van. Ismeri a zsinati megújulás elveit. Nagy tekintéllyel képviselheti a világegyház tanítását a lelkiismereti szabadságról és az erőszakról lemondásról úgy, amint az a zsinati enciklikákban benne foglaltatik. Van megbízható indulási alapunk. Kezdődhet a kis lépések kényszerből mentes politikája. Van cél és van út. Meg kell hirdetni.

Valamelyik este szembe találkoztam a tandíjügyben tüntető fiatalokkal. Meglepett az a frissesség, amivel lányok és fiúk siettek a találkozóra. Később nézegettem az újságokban a felszólalók rokonszenves arcát. Igen, gondoltam, immanens célra is szükség van. Gandhi erőszakmentes mozgalma sikeresen tudta párosítani a szatiagraha elvét India felszabadulásának reményével. Az amerikai négek polgárjogi mozgalma támaszkodhatott egy karizmatikus lelkészre, aki meggyőzte az embereket, hogy nem téglák dobálásával kell válaszolni az őket ért kizsákmányolásra. Mindketten életüket adták erőszakmentes álmukért. Van szent István országában tömegeket megmozgató immanens cél, amellyel kezét tudnánk nyújtani minden körülöttünk vagy velünk élő népnek az emberszeretet és/vagy istenszeretet jegyében? Cél, ami nem a megkülönböztetésre, hanem az uralkodásmentes együttélésre irányulna? Nyomatékosan kérdem: van ilyen cél? Mit adnánk érte? Mivel lelkiismeretes emberekként akarunk élni ebben a világban, saját magunknak, egyenkint kell erre válaszolni. A döntés órájában mindenkinek magának kell megírni együtt-nem-működési nyilatkozatát, ahogy pusztai imája után Jézus is tette. Aztán a szép szó és írás után valaki lépni fog. Kell, hogy lépjen valaki. Ha nincs ilyen ember, akkor remény sincs. De lesz.

Az erőszakmentes ember kettős arculatú. Egyrészt benne él a társadalomban, dolgozik az emberek közösségéért, társai, barátai vannak. Másrészt figyel lelkiismeretének szavára és ehhez magányra van szüksége, ahol megszólal a Lélek. Szabaddá kell tennie magát: a nagyok, gazdagok és erőszakosak helyett a kicsik, szegények és szelídek világával kell közösséget vállalni. Egyenes gerinccel megállva a hitben, ellene kell mondani az erőszakos megoldásoknak. Simone Weil polgárháború és világháború után győződött meg arról, hogy nem a vallás a népek ópiuma, hanem a forradalom. Ma is nagyon időszerű gondolat. Letéve a fegyvereket, kiürésítve magunkból a csábító vágyakat, könnyű lélekkel kell kezdeni napjainkat. Az ókori ember valójában ugyanolyan ember volt, mint mi. Hallgassuk meg e témához illő tömör megállapítását. Így szól: „Énekel a rabló előtt az üres zsebű utas.” Valószínűleg azért, mert a kincsét nem a zsebében, hanem a szívében őrzi. Nem kell aggódnunk kicsinységünk miatt. Egy pár túracipőre még futni fogja. Egy másik ókori bölcsességet pedig átírunk. Így: Ha békét akarsz, készülj rá és dolgozz érte szelíden minden nap.

[Merza József előadása elhangzott 2013. január 26-án Budapesten, a Bokorünnepen]